

mányos tevékenységtől vonják el az energiákat. Ismét időszerűvé vált C. P. Snow (1905–1980) gondolata; ő több mint ötven éve arra hívta fel a figyelmet, hogy milyen káros, amikor az ún. humán műveltségűek nem ismerik a természettudomány törvényeit, és ez persze fordítva is igaz. Ma ezt a problémakört – minden bizonnyal – a természettudo-

mányokon belül az élő és élettelen tudományok kapcsán vetné fel az angol fizikus.

Nem nehéz megjósolni, hogy az elkövetkező tíz évben az alap és a K+F kutatások közötti szigorú elhatárolódások is megszűnnek. Ez pedig a tudományos eredmények gyakorlati hasznosításának felgyorsulását fogja eredményezni.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR (1953)

Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya • Szakterület: kognitív nyelvészet, a magyar nyelv kognitív leírása, szövegtan, stilisztika • egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Mai Magyar Nyelvi Tanszék

1. Egy kutató munkájának fontosságát és hasznosságát mások tudják jól megítélni. A saját nézőpont személyes jellege nyilvánvalóan elkötelezettséget tartalmaz; másképp nem is lehet tudományos munkát végezni. Ezt előrebocsátva gondolom, hogy a magyar nyelv, nyelvközösség és nyelvtudomány elmúlt évtizedekbeli alakulástörténetének két igen fontos összetevőjében lehettem résztvevő és kezdeményező. Az egyik a magyar nyelv határtalanítása, a másik a magyar nyelv, általában a nyelv funkcionális megközelítése.

A határtalanítás a Kárpát-medencei magyar nyelvterület államhatárokkal szétválasztottságának 1990 utáni nyelvi, kommunikációs és nyelvtudományi egyesítési folyamata. E folyamat része lett a szociolingvisztikai nyelvi tagolódás újraértelmezése, például a nyelvi norma fogalmának újragondolásával, s ezzel összefüggésben a beszélőközösségek hálózati rendszerének, a beszélőközösségek saját normáinak és beszédhelyzetek dinamikus jellegének a felismerése. Ezáltal nem egyetlen központi nyelvváltozat (a sztenderd) válik viszonyítási ponttá, hanem a nyelvváltozatok és a nyelvi változatosság mint önazonosítási lehetőség, és a nyelvi, intellektuális teljesítmény helye. A határtalanítás folyamatának eredménye és jövőbeli elvárása a teljes magyar nyelv leírásának a követelménye (például a határon túli régiók jellegzetes magyar szavainak szótározásba való bevonásával).

A nyelv funkcionális leírása a nyelv használatközpontú szemléletéből indul ki, a mindenkori beszélő és hallgató nézőpontját érvényesíti a leírásban. Ez a megközelítés „visszahumanizálja” a nyelvet a nyelvtudományban: a beszélő tevékenység tényezőiből indul ki, és a beszélő tevékenység tényeit tekinti adatainak. Az emberi megismerés egyetemes jellemzői, az adott kultúra mindig újra fel dolgozott közösségi hagyományai, a nyelvi cselekvések személyközi dinamikus tényezői együttesen határozzák meg azt az elméleti és

módszertani keretet, amelyben a nyelv ekképp leírható. E keretben az elvont nyelvi rendszer nem szakad el a nyelvhasználat gyakorlatától, a jelentés a nyelvi szerkezettől, a történet nem válik el a nyelv mindenkori jelen idejű alakulástörténetétől. A nyelvi variabilitás összefügg a fogalmi konstruálás variabilitásával, a hagyományozott változatosság összefügg a kisebb kulturális közösségek változatosságával és egymásba fonódásával. A funkcionális nyelvelméleti keret a nyelvi variabilitásból kiindulva természetes tényezőnek tekinti a nyelv sokféle kulturális szerepét és ennek megfelelő változatait (például társadalmi csoportokban, az irodalomban, a médiában, a magánéletben), a szemantikai konstruálás alapvető voltát (például a fogalmi, megismerési sémák, a metaforálás, metonimizálás alkalmazásában).

A funkcionális, kognitív nyelvelírás (az ezredfordulón legautentikusabbnak bizonyuló nyelvtudományi irányzat) a szűkebben vett szerkezeti, grammatikai kidolgozást összhangba hozza a szociolingvisztikai, szöveg-tani, stilisztikai szempontokkal (és azok korpuszadataival), ez utóbbi szempontokat is a nyelvi rendszer részeként tekintve. Ezáltal egy-egy nyelvet, így a magyar nyelvet annak kulturális sajátságaival együtt írja le, vagyis a nyelvet beágyazza az azt beszélő közösség önalkotó és önmagára is vonatkozó működésébe, mindig egyetemes kitekintéssel. Saját munkáim közül stilisztikai és szövegtani monográfiám és kognitív szemantikai tanulmányaim, szépirodalmi nyelvi publikációim (az elmúlt évtizedek prózájáról, Pilinszkyról, Nagy Lászlóról), valamint a magyar nyelvközösség történetéről szóló köteteim járultak hozzá a magyar nyelv funkcionális leírásához, annak a nemzetközi nyelvtudományba való bekapcsolásához. E tevékenység fontos kuta-

tóközösségi tényezője az ELTE BTK-n működő DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Műhely és a Kognitív Nyelvészeti Doktori Alprogram.

A „leg”-ekkel és az érdekességgel érdemes óvatosan bánni a tudomány világában. Ezzel együtt a legérdekesebb számomra az a folyamat, amelyben a magyar nyelv szemantikai rendszere egyre több részletében bontakozik ki, mutatja meg önmagát. Méghozzá az emberi megismerés általános és magyar kulturális összefüggéseiben, a történetiség és a jelenkori cselekvések egymástól elválaszthatatlan kettősségében. Innen nézve a nyelv nem pusztán szabályrendszer; sokkal inkább a környezetéhez folyamatosan viszonyuló, a világot és azzal összefüggésben önmagát megértő és önmagát megalkotó, egyúttal mindig közösséget létrehozó és fenntartó ember tevékenységének közege, eredménye. Népi és magas kultúra, művészi és hétköznapi, történeti és jelenkori, kimeríthetetlen variabilitás és azt összetartó egység mutatkozik így meg, rendkívüli gazdagságban, az emberi alkotóképesség magas szintű teljesítőképeségében.

2. Saját további tudományos pályafutásom során az előzőekben vázoltaknak megfelelően a magyar nyelv funkcionális kognitív leírásának minél teljesebb kidolgozását tekintem a legfontosabb elérendő eredménynek. E nyelvelírás több szempontból is összetett: egyrészt kiterjed, kiterjesztendő a teljes Kárpát-medencei magyar nyelvterületre, annak nyelvi jelenségeire. Másrészt a nyelvtant középpontban hagyva a leírásnak ki kell terjednie olyan tényezőkre, amelyek a cselekvésként megvalósított nyelvhasználat nyelvi jellemzői. Az így értett funkcionális nyelvelírás első eredményeit *A magyar nyelv kézikönyvtára* című könyvsorozatban mutatom be.

3. Az egyetemi évek során, az 1970-es évek közepén, második felében Németh G. Béla volt legnagyobb hatással mindannyiunkra. Főképp áttekintőképességével, azzal, hogy az egyszeri, kis jelenségeket is mindig nagyobb távlatban értelmezte. Nyelv, irodalom, bölcsélet együttes látásmódját tőle lehetett megtanulni, a megértő ember hermeneutikai nézőpontjából, továbbá az eltökéltség, a tudatos önképzés, a kutatói önállóság és a kellő szerénység polgári erényeit. A szintézisre törekvő kutatói személyiségek életpályáját, tevékenységét tekintem különösen figyelemre méltónak. Ilyen tudós például Gombocz Zoltán, Szekfű Gyula, Horváth János, Benkő Loránd, Wilhelm von Humboldt, Kosáry Domokos, Hans-Robert Jauf, Országh László és természetesen sokan mások. A mindennapi következetes tevékenység és a távlatos gondolkodás, a tapasztalatok és a jövőbeli elvárások összhangjának, a morál és a cselekvés együttesének kétségkívül egyik legkiemelkedőbb megvalósítója Széchenyi István.

4. A tudományos eredmények egy jó részét nehéz előre megjósolni. A heurisztikának mindig nagy szerepe volt a fölismerésekben, jóllehet az elmúlt évtizedekben egyre meghatározóbbá vált a kutatócsoportban végzett munka, amelyet tudatos tervezéssel és több, akár sok munkatárssal végeznek. Ezért a vágy, a tervezett kutatás eredményességének bizonyossága és a valós eredmények közötti összhang csak kitartó munka nyomán jöhet létre, az emberi korlátok mindenkor figyelembevételével. Alapvető tudományos eredmény lenne valamely tiszta és széles körben, ipari méretekben működőképes energiaforrás kidolgozása, amely nemcsak a környezet terheltségét enyhítheti, hanem az élelmiszerellátással és a társulói társadalmi konfliktusokkal kapcsolatos feszültségeket is. A nyelvtudományban komoly előrelépés lenne ismeretlen magyar vagy magyar vonatkozású nyelvemlékek, dokumentumok felfedezése és értelmezése a magyar honfoglalás és az államalapítás korából.

Szubjektív tudománytörténet

VITORLABONTÁS AKADÉMIAI TÁMOGATÁSSAL

Chikán Attila

közgazdász, a *Mindentudás Egyeteme* előadója

Ez a történet több szálon is szorosan kötődik az Akadémiához. Bemutatja, hogy kiváló emberek segítségével, az Akadémia szervezeti háttérével, a politikailag nehéz időkben is lehetett maradandó értékeket létrehozni.

1977 tavaszán egy hónapot Svédországban töltöttem, az MTA és a Svéd Királyi Akadémia csereprogramja keretében. Ez időben a készletezés elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkoztam, ehhez kapcsolódott ottani munkám is. A linköpingi egyetemen találkoztam a témakör egyik nemzetközi híri kutatójával, Robert W. Grubbström professzorral, s a vele folytatott rendkívül inspiratív beszélgetés hatására a Linköping–Stockholm közötti vonatúton felmerült, és mindjárt meg is érlelődött bennem a gondolat: szervezek egy nemzetközi készletezési konferenciát.

Ebben az időben élte fénykorát *A szocialista vállalat* kutatási program, amely az Akadémia által menedzselte, Országos Távlati Tudományos Kutatási Program egyike volt. A program Koordinációs Tanácsának elnöke Szabó Kálmán akadémikus volt – kevesen tettek akkoriban annyit az én általam ismert körökben értelmes és eredményességre vezető feltételek kialakítása érdekében kutatásban és oktatásban, mint ő. Felkarolta

a konferencia gondolatát (így lett a becenevén „szocvállalat” program a rendező intézmény), s beajánlott Csikós-Nagy Béla akadémikushoz, aki az Országos Anyag- és Árhivatal elnökeként hozzá tudott segíteni, hogy vállalati forrásokból összejijjön a rendezéshez szükséges pénz.

A konferenciát *Első Nemzetközi Készletezési Szimpózium* néven hirdettük meg, s tizenöt-húsz résztvevőre számítottunk. Hamarosan kiderült, hogy „piaci részbe” tenyereltünk, s elkezdtek özönlenni a jelentkezők. 1980. szeptember 1. és 5. között huszonöt ország közel száz kutatója jelent meg, fergeteges élmény volt. Még a szimpózium ideje alatt felmerült annak gondolata, hogy az együttműködést tartóssá tegyük, s megalakítottunk egy bizottságot, amelynek az volt a feladata, hogy egy következő, két év múlva rendezendő szimpóziumra megvizsgálja egy nemzetközi társaság létrehozásának lehetőségét (főleg, hogy tényleg van-e tartós nemzetközi érdeklődés iránta), s ha lehet, készítse elő a megalakítását. A bizottság vezetését rám bízta, egy-egy amerikai, szovjet, svéd és angol tagja volt.

Rengeteg befektetett munka, sok keserű és vicces élmény után (ne feledjük, akkor még